

İqtisadi artımın tarazlığı sosial tələbatla uzlaşma sosial istiqamətlərə istinad edən proqramlar və tədbirlər hazırlamaqla baş verir.

Ölkədə yoxsulluğun ləğvi və iqtisadi inkişaf tədbirləri uyğun olaraq gəlirlərin minimum səviyyəsinin yüksəldilməsi yolu ilə yaşayış minimumuna yaxınlaşması tədbirləri əsas götürülür. Əgər qiymətlərin dəyişməsi hesabına istehlak səviyyəsi aşağı düşürsə, onda real istehlak səviyyəsinin əvvəlki səviyyədə saxlamaq üçün yoxsulluq həddini təmin edən minimal gəlir səviyyəsi artırılır.

Ona görə də, minimal gəlir səviyyəsi yoxsulluq həddi üçün müvafiq qiymət dəyişməsinə uyğun olaraq müəyyən olunur. Əgər minimum səviyyənin dəyişməsi ilə gəlirlərin dəyişməsi arasında nisbət gəlirləri yüksək artımı ilə təmin olursa, onda rifah səviyyəsi dəyişməz, yaxud artma meyli ilə səciyyələnir. İnflyasiya dəyişməsinə dövlət tənzimlənməsi təkcə pul kredit siyasəti və pul dövriyyəsi məqsədi ilə deyil, həmçinin sosial müdafiə məqsədləri üçün də həyata keçirilir. Belə ki, qiymətlərin ümumi dəyişməsi ilə yanaşı, hər bir məhsulun istehlakçısı üzrə kompensasiya tədbirlərinin aparılması, ünvanlı və şəffaf bölgü siyasətini formalaşdırır.

Şəffaf bölgü və ədalətli muavinat sistemi çörək və çörək məhsulları, ət və ət məhsulları, geyim əşyaları və xidmət üzrə qiymət dəyişməsinə istehlakın strukturuna təsirini qiymətləndirmək həmin məhsullarına dövriyyənin və bazarının qorunması üçün atılan addımlarla ifadə olunur. Ərzaq proqramı, sosial infrastrukturun tarazlı inkişafı ayrı-ayrı sosial demoqrafik qruplar üçün eyni deyil, differensasiya siyasəti ilə stimul yaratmaq məqsədini güdür.

Резюме

Социальная сущность собственности является обширной сферой с теоретической и практической точек зрения и изучая их различные подходы широко применяется в экономической литературе.

Summary

The social essence of ownership is extensive sphere with theoretical and the practical points of view and their various approach' studies are widely applied in the economic literature.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlirzayev Ə.Q. Sahibkarlığın inkişafının sosial-iqtisadi problemləri. Bakı, 2000 2. Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə dövlət Proqramı (2003-2005), Bakı, "Qapp-Poliqraf" korporasiyası, 2003, s.288 3. Алирзаев А.Г. Взаимосвязь социальных и экономических процессов. Методология планирования и прогнозирования. Баку, Элм, 1986, 130 с. 4. Matanuska-Susitna Borough. Population, employment, earnings and personal income trends. Sonoran Institute, 2002, p.27

UOT: 631.6; 626.8

ŞƏFƏQ PİLOT TƏSƏRRÜFATI TORPAQLARININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARIN YAXŞILAŞDIRILMASI YOLLARI

Z.Ə.MƏMMƏDOV, aspirant

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Hidrotexnika və Melyorasiya İnstitutu

Şəfəq nümunəvi kəndli fermer təsərrüfatının torpaqları Salyan rayonunun keçmiş Şəfəq kolxozunun ərazisində yerləşməklə 3888 ha sahəyə malik olub, müxtəlif dərəcədə şorlaşmış torpaqlardır. Həmin torpaqlardan 303 ha dövlət mülkiyyətinə, 1269 ha bələdiyyəyə və 2316 ha xüsusi mülkiyyətə verilmişdir.

«Şəfəq» fermer təsərrüfatının yerləşdiyi ərazi iqliminə görə quru yarımsəhra iqliminə aid olub, «qışının mülayim, yayının isə isti olması ilə fərqlənir. Ərazidə havanın orta illik temperaturu 14,0-14,6 dərəcə arasında dəyişir. Ən isti ayın orta aylıq temperaturu (iyul-avqust) 26,1°-26,5°, ən soyuq (yanvar-fevral) orta aylıq temperaturu 1,8°-2,5° arasında dəyişir. Əraziyə düşən yağıntının orta illik miqdarı 187-309 mm olub, onun maksimum qiymətinə yaz aylarında, minimum qiymətinə isə yay aylarında rast gəlmək olar (Fiqurovskiy. İ.V., 1926).

Havanın orta illik nisbi rütubəti isə 72,3-75,0%

arasında dəyişir. Nisbət rütubətin maksimum miqdarı qış, minimum miqdarı isə yay aylarında müşahidə olunur. Yuxarıda göstərilənlərdən aydın olur ki, buranın iqlimi yayda çox quraq və isti keçir. Ona görə də yay aylarına kənd təsərrüfatı bitkilərinin süni suvarmaya ehtiyacı vardır. İsti yay günlərində torpağın səthindən buxarlanmanın şiddətli getdiyi üçün qunt suyu səthə yaxın olan yerlərdə təkrar şorlaşma halları baş vermişdir.

«Şəfəq» kəndli-fermer təsərrüfatında torpaqlar əsasən açıq boz çəmən və bəzi yerlərdə boz çəmən tipinə aid olub, mexaniki tərkibinə görə gilli və gillicəlidir. Torpaqlarının rəngi üst qatlarda bozumtul, dərin qatlarda isə sarıya çalındır. Bəzi yerlərdə tünd boz, boz rənglərə də rast gəlinir. Torpağın üst qatının bozumtul rəngdə olması, humusun azlığı, dərin qatlarda sarımtıl olması isə yeraltı suların torpağın məsələləri ilə üst qatlara doğru hərəkət etməsindən əmələ gəlmişdir.

Ümumiyyətlə bu torpaqlarda humusun miqdarı az olub, 1,2-2,8%-ə qədər dəyişir. Təsərrüfatın ərazisində qrunut sularının səviyyəsi yer səthinin mailliyinə uyğun olub, əsasən 1-2 m dərinlikdə, bəzən isə 2-2,5 m-ə də yerləşir. Qrunut sularının qidalanma mənbəyi əsasən atmosfer yağıntıları, Akuşa və digər suvarma kanallarından olan sızma suları, suvarma və yeraltı təzyiqli sulardan ibarətdir. Təsərrüfatın torpaqlarında qrunut sularının minerallığı müxtəlif olub, 1,25 qr/l-dən 25,0 qr/l-ə qədər dəyişir. Torpaqda duzların miqdarı çox olan yerlərdə, qrunut sularının minerallığı da yüksək olub, uyğun olaraq duzların miqdarı 1-2% və ya daha çox olan yerlərdə qrunut sularının minerallığı da uyğun olaraq bir neçə dəfə çox olur (5-10qr/l). Onların kimyəvi tərkibi də müxtəlif olub, əsasən xlorlu, xlorlu-sulfatlı və bəzi yerlərdə isə sulfatlı-xlorlu, hidrokorbanatlı-kalsiumlu-natriumludur.

Qrunut sularının səviyyəsinin yer səthinə yaxın vaxtı may-iyun, oktyabr ayı isə ən dərinədə olan vaxtı hesab olunur. Qrunut sularının səviyyəsinin 1,0-1,5m olan yerlərində torpaqda duzların miqdarı bir neçə dəfə artmışdır ki, bu da həmin torpaqların təkrar şorlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Hal-hazırda xüsusi mülkiyyətə verilmiş 2316 ha torpaq sahəsinin 465 ha-sı orta və şiddətli dərəcədə şorlanmış torpaqlardır ki, bunların əsaslı yaxşılaşdırılması bu günün məsələlərindən biridir.

Bildiyimiz kimi «Şəfəq» fermer təsərrüfatının ərazisində fəaliyyət göstərən kollektor-drenaj sistemləri 35-40 il bundan əvvəl istismara verilmiş və son dövrlərdə onların təmizlənməməsi, təmir-bərpa işlərinin tələb olunan səviyyədə aparılmaması, torpaqların şorlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Ona görə də həmin ərazidə drenaj sistemlərinin vaxtaşırı təmizlənməsi, torpaqların becərilməsi, suvarma sularından səmərəli istifadə olunması, bitkilərin növbə ilə istifadə edilməsinə nail olmaq lazımdır.

Həmin ərazidə torpaqda duzların miqdarının dəyişməsi və onların bitkilərin məhsuldarlığına təsiri bir çox tədqiqatçılar tərəfindən geniş öyrənilmişdir. (Vobuyev V.R. 1965; Behbudov Ə.K., 1977; Behbudov Ə.K., Cəfərov X.F. 1980; Babayev M.P. 1984). Onlar öz tədqiqatlarında həmin ərazidə torpaqlarda duzların miqdarı, onların tərkibi, qrunut sularının yerləşmə dərinliyi, kollektor-drenaj sisteminin vəziyyəti və torpaqların təkrar şorlaşmasının qarşısının alınmasına xüsusi fikir vermişlər.

Son zamanlar torpaqların paylanması fərdi və fermer təsərrüfatların torpaqlara münasibətini tamamilə dəyişmiş və onlar az vəsait sərf etməklə yüksək məhsu-

"Şəfəq" fermer təsərrüfatı torpaqlarında duzların miqdarı (quru qalıqə görə %-lə)

Kəsimin №-si	Qatlar, sm-lə									
	Quru qalıq, %-lə									
	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100	100-125	125-150	150-200	0-100	100-200
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	0,165	0,183	0,175	0,168	0,213	0,198	0,240	0,253	0,181	0,236
2	0,248	0,435	0,195	0,168	0,258	0,182	0,195	0,220	0,261	0,2041
3	0,165	0,198	0,245	0,328	0,405	0,643	0,600	0,737	0,268	0,679
4	0,148	0,315	0,280	0,295	0,243	0,265	0,238	0,285	0,208	0,240
5	1,760	0,845	0,922	0,787	0,628	0,675	0,275	0,390	0,988	0,433
6	0,475	0,550	0,315	0,593	0,657	0,389	0,486	0,218	0,518	0,328
7	0,168	0,223	0,185	0,218	0,245	0,220	0,208	0,265	0,208	0,240
8	0,945	1,548	1,643	2,525	2,820	0,538	0,830	0,645	1,890	0,665
9	1,130	1,650	1,212	0,875	1,177	0,465	0,910	0,750	1,209	0,719
10	0,340	0,548	0,715	1,115	1,175	0,960	0,995	1,737	0,899	1,357
11	0,220	0,558	0,765	1,118	0,573	1,050	0,805	0,498	0,647	0,713
12	0,318	0,283	0,295	0,183	0,300	0,228	0,305	0,258	0,276	0,262
13	0,256	0,290	0,342	0,387	0,175	0,278	0,400	0,215	0,290	0,277
14	0,165	0,170	0,185	0,160	0,175	0,205	0,280	0,210	0,171	0,226
15	0,325	0,310	0,283	0,215	0,233	0,208	1,055	0,713	0,273	0,672
16	0,360	0,375	0,755	0,610	0,410	0,472	0,266	0,263	0,502	0,306
17	0,172	0,155	0,158	0,175	0,143	0,185	0,170	0,202	0,161	0,190
18	0,150	0,175	0,550	0,345	0,370	0,310	0,297	0,275	0,318	0,289
19	0,905	0,960	0,627	0,380	0,605	0,465	0,407	0,790	0,695	0,163
20	0,285	0,370	0,325	0,275	0,225	0,320	0,224	0,772	0,296	0,522
21	0,318	0,425	0,468	0,625	0,780	0,695	0,555	0,633	0,523	0,290

lun əldə olunmasına çalışırlar.

Ona görə də, həmin ərazidə torpaqların su-fiziki və digər xassəsinin dəyişməsinin öyrənilməsi, torpaqların münbitliyinin artırılması yollarının araşdırılması hər bir mütəxəssisin qarşısında duran əsas məsələlərdən biridir.

Tədqiqat sahələrində torpaqda duzların miqdarının dəyişməsinə öyrənmək məqsədi ilə 20-dən çox 2 metrlik torpaq kəsirləri qoyulmuş və onlarda olan duzların miqdarı təyin edilmişdir. Alınmış nəticələrdən görünür ki, əkin altında istifadə olunan torpaqlarda duzların miqdarı 0,15%-dən 0,50%-ə, əkinsiz sahələrdə isə (5, 8, 9 və 19 kəsirlər) 1-1,5%-dən 2-2,8%-ə qədər dəyişmişdir. (cədvəl-1).

"Şəfəq" fermer təsərrüfatının torpaqlarının su-fiziki xassələri

Kəsirlərin yeri	Dərinlik m	Fiziki gil (0,01)	Həcmi çəki qr/sm ³	Xüsusi çəki qr/f	Məsa mülük %	Tam rütubət tutumu %-lə
Əkin altında	0-20	47,60	1,15	2,51	54	47
	20-40	46,84	1,17	2,53	54	46
	40-60	50,20	1,21	2,55	53	44
	60-80	37,76	1,23	2,57	52	42
	80-100	35,85	1,25	2,60	52	42
	100-125	36,08	1,28	2,62	51	40
	125-150	43,84	1,31	2,63	50	38
	150-200	45,12	1,35	2,64	49	36
Əkin olmayan yerdə	0-20	54,24	1,40	2,65	48	34
	20-40	53,62	1,44	2,67	47	33
	40-60	56,74	1,46	2,67	46	32
	60-80	58,78	1,49	2,68	45	30
	80-100	55,40	1,50	2,70	45	30
	100-125	59,58	1,52	2,71	44	29
	125-150	57,78	1,54	2,72	43	28
	150-200	62,80		2,73	42	27

«Şəfəq» fermer təsərrüfatının torpaqlarında udulmuş əsasların, humus və pH-in qiymətləri

Kəsimin yeri	Dərnlilik sm-lə	mq-ekv			U.ə.s.-in cəmi	%lə			pH	humus %lə
		Ca	Mg	Na		Ca	Mg	Na		
Əkin altında	0-20	18,87	8,63	1,80	29,30	64,40	29,45	6,15	7,8	2,45
	20-40	16,75	7,62	1,60	25,97	64,49	29,34	6,17	7,9	1,58
	40-60	19,12	10,13	1,70	30,95	61,78	32,73	5,49	8,0	1,09
	60-80	14,87	5,50	1,40	21,77	68,31	25,26	6,43	8,2	0,87
	80-100	12,75	8,00	1,30	22,05	57,82	36,28	5,90	8,4	0,65
Əkin olmayan yerdə	0-20	15,50	8,00	2,20	25,70	60,31	31,13	8,56	8,4	1,36
	20-40	17,50	8,25	2,70	28,45	61,51	28,99	9,15	8,6	1,09
	40-60	17,75	7,63	2,50	27,88	63,67	27,37	8,96	8,7	0,92
	60-80	17,50	6,63	2,60	26,73	65,47	24,80	9,73	8,7	0,71
	80-100	13,13	6,37	2,00	21,50	61,07	29,63	9,30	8,8	0,38

Göründüyü kimi hansı sahələrdə torpaqlar bitki altında istifadə olunursa həmin sahələrdə həm duzların miqdarı azalır, həm də qrunut sularının səviyyəsinin qalxmasının qarşısı alınır.

Tədqiqat dövründə müəyyən edimişdir ki, təsərrüfatın ərazisində torpaqların həcm çəkisi 1,15-1,52 qr/sm³; xüsusi çəkisi 2,51-2,73qr/sm³; məsaməlik 42-54%; pH 7,8-8,8; mexaniki tərkib 35,85-62,8%; udulmuş əsasların cəmi- 21,50-28,45 mq-ekv. arasında dəyişmişdir. (cədvəl-2,3).

Tədqiqatlar zamanı «Şəfəq» fermer təsərrüfatının əkin altında istifadə olunan ərazisində torpaqlarda duzların miqdarı nəzərə alınaraq məhsuldarlığın dəyişməsi də öyrənilmişdir.

Təsərrüfat işçilərinin məlumatlarını nəzərə alsaq, duzların miqdarı 0,25% olan yerlərdə pambıq bitkisinin

Cədvəl 3.

məhsuldarlığı 24-28 sen/ha; 0,25-0,50% olan yerlərdə 12-15 sen/ha, 1%-dən çox olan yerlərdə isə 5-10 sen/ha olmuşdur. Göründüyü kimi, duzların miqdarı artıqca məhsuldarlıq da 10-15% azalır.

Tədqiqatların nəticələrini nəzərə alaraq həmin sahələrdə meliorativ və ziyyətin yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirləri göstərmək olar:

1. Torpaqların becərilməsini düzgün aparmalı, hamaralama, kultivasiya, alaq otlarının müntəzəm təmizlənməsi, üzvi və mineral gübrələrin vaxtında və tələb olunan normalarla verilməsi.

2. Bitki altında istifadə olunan sahələrdə növbəli əkin sisteminin (əra-

ziyə müvafiq olaraq bitkiləri bir-birinin əvəz edilməsinə) tətbiqinə çalışmaq və ərazidə duzların miqdarının 0,5-1,0% və daha çox olan yerlərində torpağın su-fiziki xassələrinə uyğun olaraq yuma rejimli suvarmalar tətbiq etməklə duzların miqdarının 0,5%-ə qədər aşağı endirilməsinə nail olmaq.

3. Təsərrüfatın ərazisində kollektor-drenaj və suvarma sistemlərinin vaxt aşırı təmizlənməsi və bərpasını təmin etmək, mütərəqqi suvarma üsullarından istifadə etməklə əkiləcək bitkinin tələbatına uyğun suyun verilməsini təşkil etmək.

Bütün yuxarıda göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi təmin olunarsa, həmin ərazidə bitki altında istifadə olunan torpaqlarda münbitliyin artırılmasına və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının tələb olunan səviyyəyə yüksəldilməsinə nail olmaq mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov R.H., Cəfərov X.F., Həşimov A.C. və başqaları Fermer təsərrüfatlarında suvarma, kollektor-drenaj şəbəkələrinin istismarının təşkilinə və suvarılan sahələrin hidroloji-meliorativ vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə dair təlimat. Bakı. Araz. 2002 2. Бабаев М.П. Орошаемые почвы Кура-Араксинский низменности и их производительная способность. Баку, 1984 3. Бехбудов А.К. Экспериментальные основы проведения мелиорации засоленных земель Кура-Араксинской низменности. Баку, 1977 4. Волобуев В.Р. Генетические формы засоления почв Кура-Араксинском низменности. Баку, 1965 5. Фигуровский И. В. Климатический районирование АзССР. т.1, вып. 1, 1926

AQRAR BÖLMƏDƏ SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ İQTİSADİ SƏMƏRƏLİLİYİ

P.E.MUXTAROVA, dissertant
AKTA

Bazar münasibətlərinin formalaşdığı müasir mərhələdə ölkənin iqtisadi qüdrətinin yüksəldilməsi və əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən sahibkarlığın intensiv inkişafı ilə sıx əlaqədardır. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, aqrar sahənin sahibkarları üçün əlverişli istehsal və iqtisadi mühit yaradıldığı, onların fəaliyyətinə müdaxilə edilmədiyi halda torpaq sahələrindən, istehsal resurslarından dolğun istifadəyə nail olunur, məhsul istehsalı artır, daha keyfiyyətli və ucuz ərzaq istehsal olunur.

Aqrar bölmədə sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəlili-

yi islahatların düzgün həyata keçirilməsi, onun elmi cəhətdən əsaslandırılmış proqram üzrə aparılmasından asılıdır. Azərbaycan Respublikasında siyasət və makroiqtisadiyyat sahəsində sabitliyə nail olunduğuna görə aqrar bölmədə bazar münasibətləri düzgün formalaşmış, çoxukladlı iqtisadiyyat yaranmış və sahibkarlıq inkişaf etmişdir. Ölkədə sahibkarlığın inkişafı istiqamətində həyata keçirilən məqsədayönlü tədbirlər aqrar sahədə də sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə, onun müasir dövrdə əsas təsərrüfatçılıq formasına çevrilməsinə şərait yaratmışdır.